

Ткаченко Н.В.,

кандидат економічних наук, доцент,
декан фінансово-кредитного факультету
Черкаського інституту банківської справи
Університету банківської справи
Національного банку України (м. Київ)

РИЗИКИ ДІЯЛЬНОСТІ СТРАХОВИХ КОМПАНІЙ: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ

Узагальнено підходи до поняття “ризик”, наведено типологію ризиків, властивих діяльності страхових компаній. Розкрито специфіку фінансового ризику страховика, у складі якого виділено андеррайтингову, кредитну й ліквіднісну складові. Визначено сутність ризику фінансової стійкості й виявлено ризикоутворюючі фактори в системі управління ризиком фінансової стійкості страхових компаній.

In the article approaches to the “risk” concept and typology of risks what incident to activity of insurance companies are generalized. The specifics of financial risk of insurer in composition of which selected underwriting, credit and liquid constituents is revealed. The essence of risk of financial firmness is defined and risk creation factors in the financial firmness of insurance companies risk management system are exposed.

Ключові слова: ризик, страхова компанія, фінансова стійкість, типи ризиків, ризикоутворюючі фактори.

Ефективність функціонування сучасної ринкової економіки багато в чому залежить від того, наскільки успішно управляють ризиками економічні агенти — підприємства, населення, держава й фінансові інститути. У міру підвищення значимості фінансового сектору для економіки ризику, що перерозподіляються через фінансову систему, почали істотно впливати на макроекономічну стабільність країни. У зв'язку з цим забезпечення фінансової стійкості стало одним із головних завдань кожної фінансової установи. Не є винятком і страхові компанії.

Зростаюча роль страхування в умовах ринку потребує посилення уваги до управління ризиком страховика. До того ж міжнародні рейтингові агентства дедалі уважніше й глибше вивчають структуру ризиків компанії, вимагаючи від страховиків, яких вони оцінювали, додержуватися їх рекомендацій. Для того щоб управляти ризиком, потрібно насамперед визначити, які ризики притаманні діяльності конкретної страхової компанії та яка їх сутність; як можна оцінити й виміряти ці ризики; яким чином вони впливають на фінансову стійкість страхової компанії. Після цього необхідно створити відповідні інструменти для управління ризиками й запровадити їх у систему менеджменту страховика.

Дослідженням загальних питань ризику займалися такі українські й зарубіжні вчені-економісти, як О.С. Белокрилова, В.В. Вітлінський, Д.Б. Герц, М.В. Голованенко, М.П. Денисенко, В.М. Домрачев, А.Ю. Золкін, А.В. Ігнатенко, В.Г. Кабанов, Н.Н. Малашихіна, І.І. Сахарцева, Х. Томас, Дж. Чікен, К.А. Чигирин, А.В. Шегда, О.В. Шляга та ін. Питання ризику в діяльності страхової компанії та його впливу на

фінансову стійкість компанії вивчали С.С. Осадець, В.В. Шахов, Р.Т. Юлдашев та ін. Однак у працях згаданих науковців проблеми ризику й фінансової стійкості розглядаються розрізнено. Отже, існує потреба в комплексному, системному дослідженні окреслених питань. Водночас огляд спеціальної літератури свідчить, що ця проблема досліджена ще недостатньо.

Метою статті є з'ясування сутності й характеристик ризиків, які супроводжують діяльність страхових компаній, визначення специфіки і складових фінансового ризику та виокремлення ризикоутворюючих факторів у системі управління ризиком фінансової стійкості страховика.

Ризик як економічна категорія не має єдиного й чіткого визначення. Література з цього питання характеризується неоднозначністю трактування рис, властивостей та елементів ризику, співвідношення об'єктивних і суб'єктивних сторін. Розмаїття думок про сутність ризику обумовлюється, зокрема, багатоаспектністю цього явища, практично повним його ігноруванням у чинному законодавстві, а також недостатнім використанням у економічній практиці й управлінській діяльності. До того ж ризик — це складне явище, яке має множину таких, що не збігаються, а іноді і протилежних реальних підстав.

Повністю погоджуємося з А.В. Шегдою і М.В. Голованенком, які вважають, що ризик в економічному розумінні “передбачає втрати (збитки), ймовірність котрих пов'язана з наявністю невизначеності (браку або недостовірності інформації), а також зиск і прибуток, отримати які можливо лише завдяки діям, пов'язаним з ризиком”¹.

Слід зазначити, що у фаховій літературі трапляється досить багато варіантів визначення поняття “ризик”. Наведемо найвідоміші з них:

— об'єктивно-суб'єктивна категорія, пов'язана з подоланням невизначеності, випадковості й конфліктності в ситуації неминучого вибору, що відображає ступінь досягнення очікуваного результату²;

— ситуаційна характеристика діяльності будь-якої юридичної особи, що складається з невизначеності її виходу й можливих несприятливих наслідків у разі не-успіху³;

— категорія, що характеризує поведінку економічних суб'єктів в умовах невизначеності при виборі оптимального рішення з числа альтернативних на основі оцінки ймовірності досягнення бажаного результату і ступеня відхилення від нього (позитивного або негативного)⁴;

¹ Шегда А.В., Голованенко М.В. Ризики в підприємстві: Навч. посіб. / За ред. А.В. Шегди. — К.: Знання, 2008. — С. 12.

² Ризики економічної діагностики підприємства: Навч. посіб. / І.І. Сахарцева, О.В. Шляга; за ред. І.І. Сахарцевої. — К.: Кондор, 2008. — С. 13.

³ Кредитування та ризики: Навч. посіб. / М.П. Денисенко, В.М. Домрачев, В.Г. Кабанов, А.В. Ігнатенко, К.А. Чигирин. — К.: ВД “Професіонал”, 2008. — С. 458.

⁴ Малашихина Н.Н., Белокрылова О.С. Риск-менеджмент: Учеб. пособ. — Ростов н/Д.: Феникс, 2004. — С. 16.

- потенційна можливість небажаного чи менш бажаного результату нині й у майбутньому⁵;
- можливість негативного відхилення між плановим і фактичним результатом, тобто небезпека несприятливого завершення очікуваного явища⁶;
- ймовірність зазнати збитків або упустити вигоду (кількісно вимірювана невпевненість в одержанні відповідного доходу або збитків)⁷;
- така невизначеність, яку можна оцінити кількісно⁸;
- вірогідність (небезпека) настання негативних (у ряді випадків і сприятливих) наслідків⁹.

Проаналізувавши визначення поняття “ризик” щодо його застосування в економіці, наведені у вітчизняній і зарубіжній літературі, ми виявили, що всі запропоновані формулювання можна об’єднати у три групи.

1. Формулювання, в яких ризик визначається через поведінку суб’єкта в умовах невизначеності на підставі вибору альтернатив за рахунок оцінювання ймовірності досягнення запланованого результату, спрямованого на подолання факторів, які заважають діяльності суб’єкта. На нашу думку, трактування ризику як дії або діяльності є некоректним із точки зору дослідження операцій.

2. Формулювання, в яких ризик асоціюється з імовірністю одержання негативних результатів від підприємницької діяльності. Недоліком цього підходу вважаємо те, що враховуються лише негативні результати, але внаслідок реалізації таких невід’ємних частин підприємницької діяльності (покликаних забезпечувати максимізацію прибутку), як ініціативність, ризиковість, самостійність і відповідальність, цілком можливе одержання й позитивних результатів. Саме тому, на наш погляд, підхід до визначення ризику, за якого враховується можливість прояву лише негативних факторів, має односторонній характер, є недосконалим і не розкриває сутності ризику як явища.

3. Формулювання, в яких ризик визначається як імовірність відхилення від запланованих результатів або як імовірність розходження між запланованим і фактичним результатами. Таке трактування, на нашу думку, є більш повним і точним.

---

⁵ Вітлінський В.В., Наконечний С.І., Шапов О.Д. Економічний ризик та методи його вимірювання. — К.: КНЕУ, 2000. — С. 9; Теория и практика страхования: Учеб. пособ. / Под общ. ред. проф. К.Е. Турбиной. — М.: Анкил, 2003. — С. 13; *Chicken J.C., Posner T. The Philosophy of Risk.* — London: Thomas Telford Publishing, 1998.

⁶ Шахов В.В. Страхование: Учеб. для вузов. — М.: Страховой полис; ЮНИТИ, 1997. — С. 215.

⁷ Юлдашев Р.Т. Страховой бизнес: Слов.-справочник. — М.: Анкил, 2005. — С. 264; *Hertz D.B., Thomas H. Practical Risk Analysis and Approach Through Case Histories.* — John Wiley and Sons. Chichester, UK, 1984.

⁸ Страхування: Підруч. / Кер. кол. авт. і наук. ред. С.С. Осадець. — 2-ге вид., перероб. і доп. — К.: КНЕУ, 2002. — С. 62.

⁹ Золкин А.Ю. Методы статистического анализа финансовых рисков банка: Автореф. дис. на соискание степени канд. экон. наук: спец. 08.00.12 / Российская экономическая академия им. Г.В. Плеханова. — М., 2006. — С. 9.

Базуючись на вивченні наведених вище точок зору на ризик як явище, ми дійшли висновку, що ризик є властивістю, притаманною будь-яким видам діяльності. Він реалізується внаслідок багатоманітності й невизначеності векторів впливу на певний об'єкт у ході реалізації його цільових функцій та установок і проявляється у вигляді такого кінцевого результату діяльності, який на стадії планування й реалізації не можливо було врахувати і/або передбачити. При цьому ризик визначається як суб'єктивна оцінка об'єктивної невизначеності настання випадкової події, що реалізувалася внаслідок непередбачуваних і/або не врахованих зовнішніх та внутрішніх прямих і опосередкованих впливів.

Різноманітність підходів до визначення поняття “ризик” свідчить про багатовимірність ризику як явища та його двоїсту природу. Адже ризик у підприємстві, як ми зазначали вище, здатен привести як до позитивних, так і негативних наслідків. З огляду на вищесказане погоджуємося з твердженням українських науковців про те, що ризик — це “всепроникаючий феномен, властивий усім ринковим суб'єктам”¹⁰.

Звичайно, не є винятком і страхові компанії, яким ризик притаманний також. Та при цьому ризик у страхуванні має специфічні риси. У цій сфері він є щонайменше двоаспектним, адже страхова компанія у своїй діяльності зазнає впливу двох великих груп ризиків, а саме: ризиків, що надходять від страхувальників, і ризиків страховика, як будь-якого іншого суб'єкта господарювання. Отже, багатаспектність ризику у страхуванні зумовлена специфікою діяльності страхових компаній, які за плату приймають на себе ризики третіх осіб.

Детальніше проаналізуємо сукупність ризиків, властивих діяльності страховика. Розглядатимемо категорію “ризик”, нехтуючи можливими позитивними наслідками реалізації ризиків.

Страхові компанії у своїй діяльності спроможні наражатися на різноманітні ризики. В узагальненому вигляді типологію і стислу характеристику ризиків наведено на рис. 1.

У результаті екстремальної реалізації будь-який із ризиків може мати нищівні наслідки для страхової компанії. На нашу думку, окремої уваги заслуговує розгляд специфіки фінансового ризику, який справляє надзвичайно потужний вплив на її діяльність. У структурі фінансового ризику страхової компанії вважаємо за доцільне виділити специфічні складові: андерайтингову, кредитну й ліквіднісну.

Для більш повного розуміння сутності фінансового ризику страхових компаній розглянемо детальніше кожен з його складових.

Андерайтингова складова фінансового ризику нерозривно пов'язана зі специфікою страхового бізнесу, а саме з політикою продажу страхових послуг. Андерайтинг, як процес, призначений для забезпечення відбору й оцінки ризиків із

---

¹⁰ Ризики економічної діагностики підприємства: Навч. посіб. / І.І. Сахарцева, О.В. Шляга; за ред. І.І. Сахарцевої. — К.: Кондор, 2008. — С. 12.

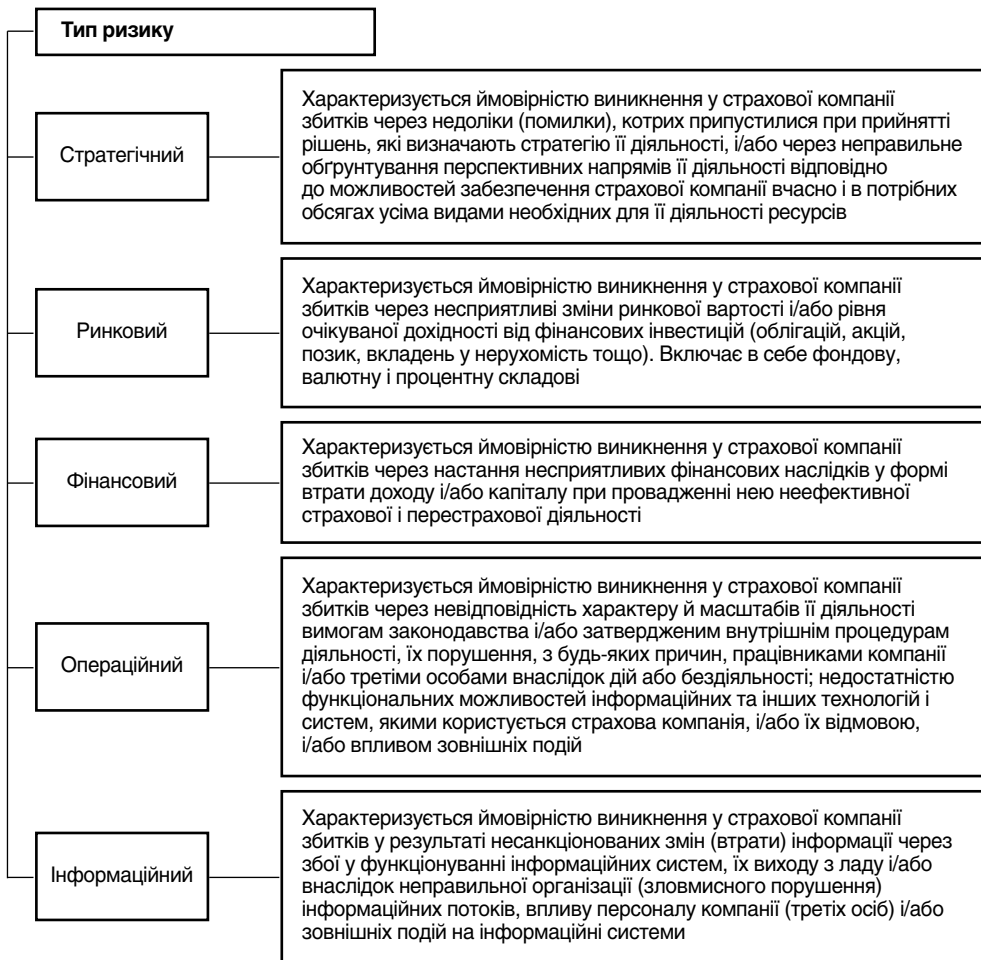

Рис. 1. Типологія ризиків, властивих страховим компаніям

точки зору можливості їх страхування. Ризики, пов'язані з цим процесом, обумовлені небезпеками, на які наражається об'єкт страхових відносин. У ринковому сегменті страхування вони зумовлюються природними й антропогенними лихами, нещасними випадками і ризиком відповідальності перед третіми особами. Дослідження періодичності виникнення природних катастроф, місць їх виникнення й масштабів допомагає визначити приблизну частоту настання страхових випадків у різних видах ризикового страхування.

У сегменті страхування життя андеррайтингова складова фінансового ризику відіграє не таку велику роль, як у випадку з ризиковим страхуванням. Це зумовлено тим, що рівень смертності (який систематично переглядається й фіксується в таблицях смертності) залишається приблизно однаковим, що дає змогу більш-менш точно визначити частоту настання страхових випадків і суму належних виплат.

Виходячи з вищенаведеного, вважаємо, що андерайтингова складова фінансового ризику характеризується ймовірністю страхової компанії понести збитки або не отримати відповідний дохід у зв'язку з некваліфікованим і неефективним проведенням роботи з прийому ризиків на страхування чи перестраховування, зокрема, з оцінки ризиків, визначення можливостей їх страхування чи перестраховування і впливу на збалансованість страхового й перестрахового портфелів інших ризикуотворюючих факторів (про які йтиметься далі).

Кредитна складова фінансового ризику зумовлюється тим, що контрагенти (дебітори, позичальники, брокери, страховальники та ін.) не в змозі виконати свої зобов'язання. Навіть якщо контрагенту зрештою вдасться покрити свою заборгованість, рівень кредитного ризику може залишитися високим унаслідок зниження його рейтингу.

У разі якщо страхова компанія користується послугами перестрахових компаній, специфіка кредитної складової фінансового ризику тісно пов'язана з діяльністю компаній-перестраховиків.

Здійснюючи управління кредитною складовою фінансового ризику, страхові компанії передусім повинні уникати концентрації цього різновиду ризику й намагатися максимально урізноманітнити свої інвестиції.

Отже, кредитна складова фінансового ризику характеризується ймовірністю виникнення у страхової компанії збитків унаслідок невиконання, невчасного або неповного виконання контрагентами фінансових зобов'язань перед страховою компанією відповідно до умов договорів страхування й перестраховування, договорів, пов'язаних із розміщенням тимчасово вільних коштів, та інших договорів.

Ліквіднісна складова фінансового ризику проявляється у неможливості страхової компанії виконати свої зобов'язання через неспроможність реалізації активів. Здатність перетворювати активи у готівку залежить від багатьох факторів, які впливають на обсяг ризику ліквідності. Одним із них є, зокрема, загальний стан ринку, який потребує якомога більшої диверсифікації інвестицій за несприятливих умов. З-поміж інших факторів, що зумовлюють раптове виникнення питання ліквідності, може бути зниження рейтингу, негативний розголос (незалежно від того, об'єктивний він чи ні) або інформація щодо проблем інших компаній, які провадять аналогічну чи подібну діяльність.

Таким чином, ліквіднісна складова фінансового ризику характеризується ймовірністю виникнення збитків унаслідок неспроможності страхової компанії забезпечити виконання своїх зобов'язань у повному обсязі, що пов'язано з неможливістю швидкої конверсії фінансових активів у платіжні засоби без втрат. Ця складова виникає в результаті незбалансованості фінансових активів і фінансових зобов'язань страховика (у тому числі внаслідок невчасного виконання фінансових зобов'язань одним чи декількома контрагентами страхової компанії) та/або виникнення непередбаченої необхідності швидкого й одночасного виконання страховою компанією своїх фінансових зобов'язань.

Наслідком реалізації будь-якого з наведених вище ризиків (рис. 1) можуть бути локальні, а за певних обставин — і системні збої в діяльності страховика. Виклимати їх можуть не лише недоліки цієї діяльності, а й фундаментальні причини макроекономічного характеру.

Водночас, зважаючи на те, що діяльність страхових компаній має певну специфіку, при розгляді цієї діяльності обов'язково слід ураховувати ще один тип ризику — ризик фінансової стійкості, наявність і рівень якого залежать від усіх розглянутих вище ризиків та їхніх складових.

Ризики різних типів проявляються шляхом реалізації одного або множини окремих факторів. Іншими словами, ризикоутворюючі фактори викликають появу певних типів ризику й визначають їх характер. Рівень будь-якого ризику залежить від впливу множини ризикоутворюючих факторів, як пов'язаних із діяльністю страхової компанії, так і незалежних від неї. Вплив цих факторів залежить від особливостей конкретного виду діяльності і специфічних рис невизначеності, в умовах якої діяльність провадиться.

Для побудови дієвої системи управління ризиками страхової компанії, у тому числі ризиком її фінансової стійкості, надзвичайно важливим є визначення якомога повнішого переліку ризикоутворюючих факторів, спроможних впливати на формування конкретних типів ризиків. На рис. 2 наведено перелік ризикоутворюючих факторів, які впливають на формування ризиків, характерних для страхових компаній.

Підсумовуючи викладене, доходимо висновку, що ризик фінансової стійкості визначається як імовірність загрози втрати страховою компанією своїх ринкових позицій у зв'язку з проявом одного чи більше ризикоутворюючих факторів стратегічного, ринкового, фінансового (його андеррайтингової, кредитної та ліквіднісної складових), операційного й інформаційного ризиків на рівні, що викликає неспроможність виконання страховиком його ролі й функцій в економіці. Наслідком цього може бути втрата страховою компанією частини своїх фінансових ресурсів, недоотримання доходів або, у гіршому разі, банкрутство.

Сьогодні керівництво страхової компанії повинно реагувати на всі ризики, впливу яких вона зазнає, враховуючи їх взаємозв'язки і взаємний вплив. Саме тому актуальності набувають дослідження ризику фінансової стійкості, який фактично є інтегрованим ризиком. Вивчення його впливу на діяльність страховика дає можливість забезпечити контроль, оцінку й управління всіма ризиками, які виникають, а саме: стратегічним, ринковим, фінансовим, операційним та інформаційним. У зв'язку з цим комплексне управління ризиком фінансової стійкості надає страховикові змогу управляти сукупністю ризиків, одночасно забезпечуючи можливість ретельного і грамотного планування, а отже, належного співвідношення його активів і пасивів. Це, у свою чергу, допомагає страховим компаніям приймати зважені рішення щодо рівня ризиків, які виникають у їх діяльності.

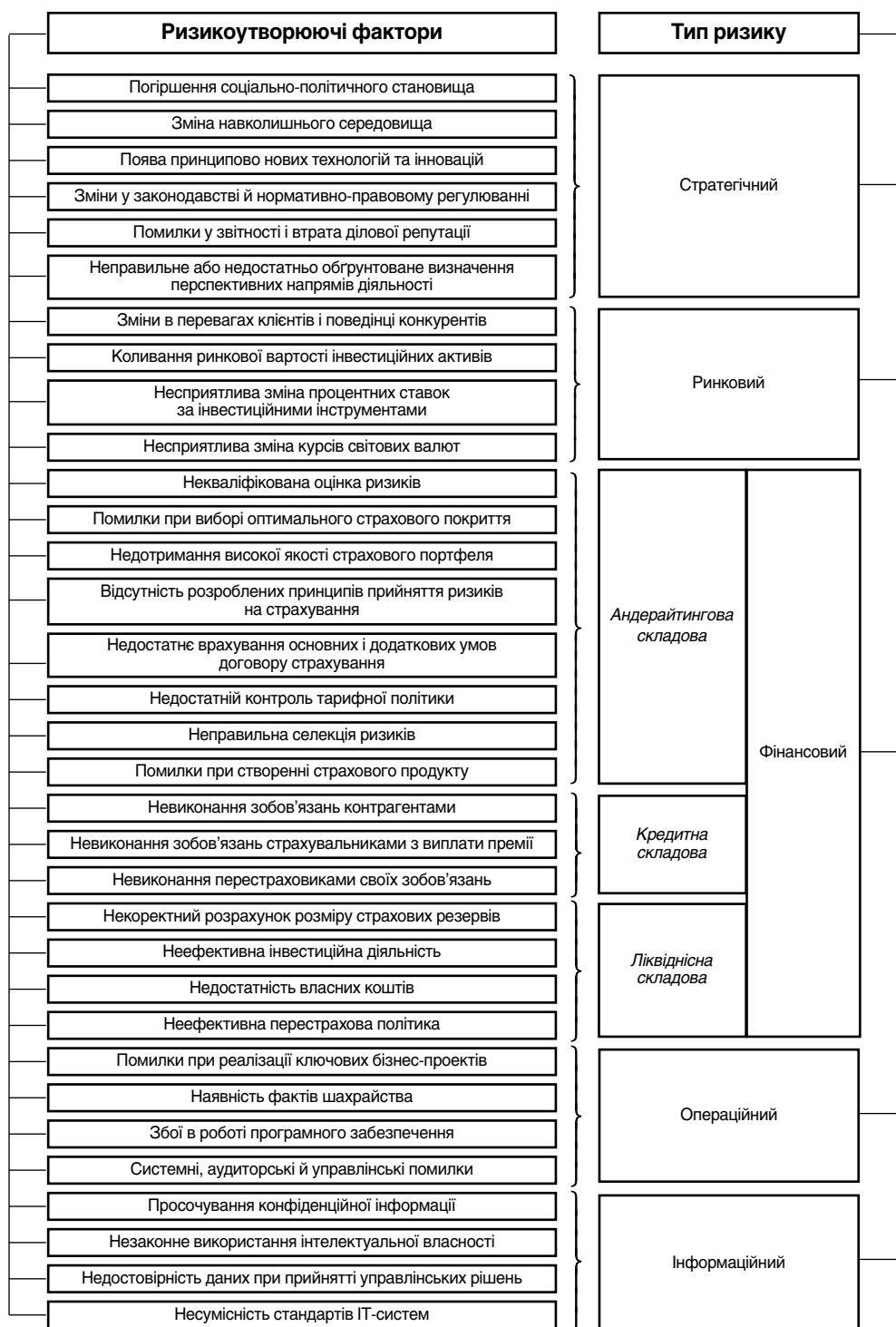

Рис. 2. Ризикоутворюючі фактори, які впливають на формування ризиків, властивих страховим компаніям

Очевидно, що будь-який ризик реалізується завдяки проявам ризикуотворюючих факторів. Страховики, які приділяють увагу визначенню ризикуотворюючих факторів у системі управління ризиком фінансової стійкості, мають переваги порівняно зі страховиками, які не роблять цього. Адже страховик, що контролює ризикуотворюючі фактори, має більше можливостей для управління ризиками, яке означає зменшення негативного впливу випадковості на його діяльність. У свою чергу, це позитивно позначатиметься на результатах діяльності страховика.

Дані щодо впливу ризикуотворюючих факторів на діяльність страхових компаній мають цінність і для уповноваженого органу державного нагляду за страховою діяльністю передусім тому, що частина з цих факторів повинна контролюватися й управлятися страховою компанією (якості контролю й управління з боку страховика орган страхового нагляду має приділяти особливу увагу при дистанційному нагляді або перевірці). До того ж орган нагляду може встановлювати пруденційні норми й вимоги, які обмежуватимуть вплив ризикуотворюючих факторів на рівень ризику фінансової стійкості страхової компанії. Саме тому робота органу страхового нагляду з виявлення й аналізу впливу на страховиків ризикуотворюючих факторів повинна мати позитивні наслідки, які проявлятимуться у зміцненні системи управління ризиком фінансової стійкості страхових компаній на стадії ідентифікації та визнання факту ризику. У свою чергу, це позитивно впливатиме не лише на фінансову стійкість окремого страховика, а й сприятиме фінансовій стійкості страхової галузі країни.